

A photograph of a steep, rocky mountain cliff. The cliff face is composed of dark, layered rock. At the base of the cliff, a white, multi-story building with a central tower and arched windows is visible. The sky is overcast and grey. The overall scene is rugged and mountainous.

Γυμνάσιο Λ.Τ. Κουφονησίων

Ερευνητική εργασία Β' Λυκείου, Α' τετραμήνου

ΘΕΜΑ

«Το παρελθόν, η ιδιαίτερη αρχιτεκτονική και το δημιουργικό παρόν της Ιεράς Μονής Παναγίας Χοζοβιώτισσας εν Αμοργώ»

Συντάκτες: Πλατή Μαργαρίτα, Πράσινος Γιώργος, Πράσινος Κωνσταντίνος

Επιβλέπων καθηγητής: Γιώβος Χρήστος

Κουφονήσια
Ιανουάριος, 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
1. ΕΝΟΤΗΤΑ.....	6
1. Η ιστορία του Μοναστηριού.....	7
1.1. Οι απαρχές του Μοναστηριού και οι πρώτοι αιώνες λειτουργίας του...7	
1.2. Η Ιερά Μονή κατά τις περιόδους της Φραγκοκρατίας και της Τουρκοκρατίας.....	12
2 ΕΝΟΤΗΤΑ.....	16
2. Η αρχιτεκτονική και τα κειμήλια της Μονής.....	17
2.1. Η ιδιαίτερη ναοδομία του Μοναστηριού.....	17
2.2. Το εσωτερικό της Μονής και τα ιερά κειμήλια.....	20
3 ΕΝΟΤΗΤΑ.....	25
3. Το δημιουργικό παρόν της Μονής.....	26
3.1. Η ιερά πανήγυρης της Μονής της Παναγίας Χοζοβιώτισσας.....	26
3.2. Η σύγχρονη ιστορία του Μοναστηριού και η διαχρονική του αίγλη.....	30
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	36
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	37

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στη φετινή ερευνητική εργασία επιλέχθηκε ως θέμα, η μελέτη της Μονής της Παναγίας της Χοζοβιώτισσας. Η επιλογή αυτή έγινε επειδή το Μοναστήρι είναι ιδιαίτερο και βρίσκεται κοντά στον τόπο μας. Ο στόχος της εργασίας αφορά εκτός από τη γνωριμία μας με τον επιστημονικό τρόπο γραφής, κυρίως στον εμπλουτισμό των γνώσεων και των εμπειριών μας σε σχέση με αυτό το ιδιαίτερο Μοναστήρι, και την παράδοσή του. Κατά την έρευνα του θέματος παρουσιάστηκαν κάποιες δυσκολίες ως προς την εύρεση βιβλιογραφίας. Γι' αυτό οι μαθητές στηριχτήκαμε σε διαδικτυακές πηγές και στην επιτόπια έρευνα. Επισκεφτήκαμε το μοναστήρι την παραμονή της εορτής των Εισοδίων και συμμετείχαμε στο πανηγύρι. Η μεγάλη απομόνωση της Αμοργού, που για πολλά χρόνια ήταν άγονη γραμμή, οδήγησε στην απομόνωση και της Ιεράς Μονής, με αποτέλεσμα οι σχετικές μελέτες να είναι λιγοστές. Ως μέθοδοι χρησιμοποιήθηκαν η κριτική επεξεργασία πηγών, η ομαδοσυνεργασία, η επισκόπηση απόψεων και η μελέτη πεδίου. Στο σημείο αυτό οι μαθητές θα ήθελαν να εκφράσουν τις ευχαριστίες τους στον υπεύθυνο καθηγητή.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το στολίδι του Αιγαίου ή η έρημος του Αιγαίου, ή η Παναγία των Σκαλών, ή η Παναγία η Κυνηγημένη, ή η Μονή του ενός τοίχου, όπως αποκαλείται συχνά από τους πιστούς, κρύβει μία μεγάλη και διαχρονική ιστορία που συνεχίζει την αρχέγονη χριστιανική παράδοση. Ιστορικά φανερώνεται από τις σχέσεις που έχει το αρχαίο Χόζοβο με το σύγχρονο Μοναστήρι αλλά και το Βυζάντιο. Αξίζει κανείς να μελετήσει την ιστορία της εικόνας της Παναγίας της Χοζοβιώτισσας, για να κατανοήσει την διαχρονική αξία του μοναστηριού. Από τον 9^ο αιώνα υπάρχουν μαρτυρίες για μεταφορά της εικόνας στην Αμοργό, ενώ το Μοναστήρι χρονολογείται από το 1088 μΧ.

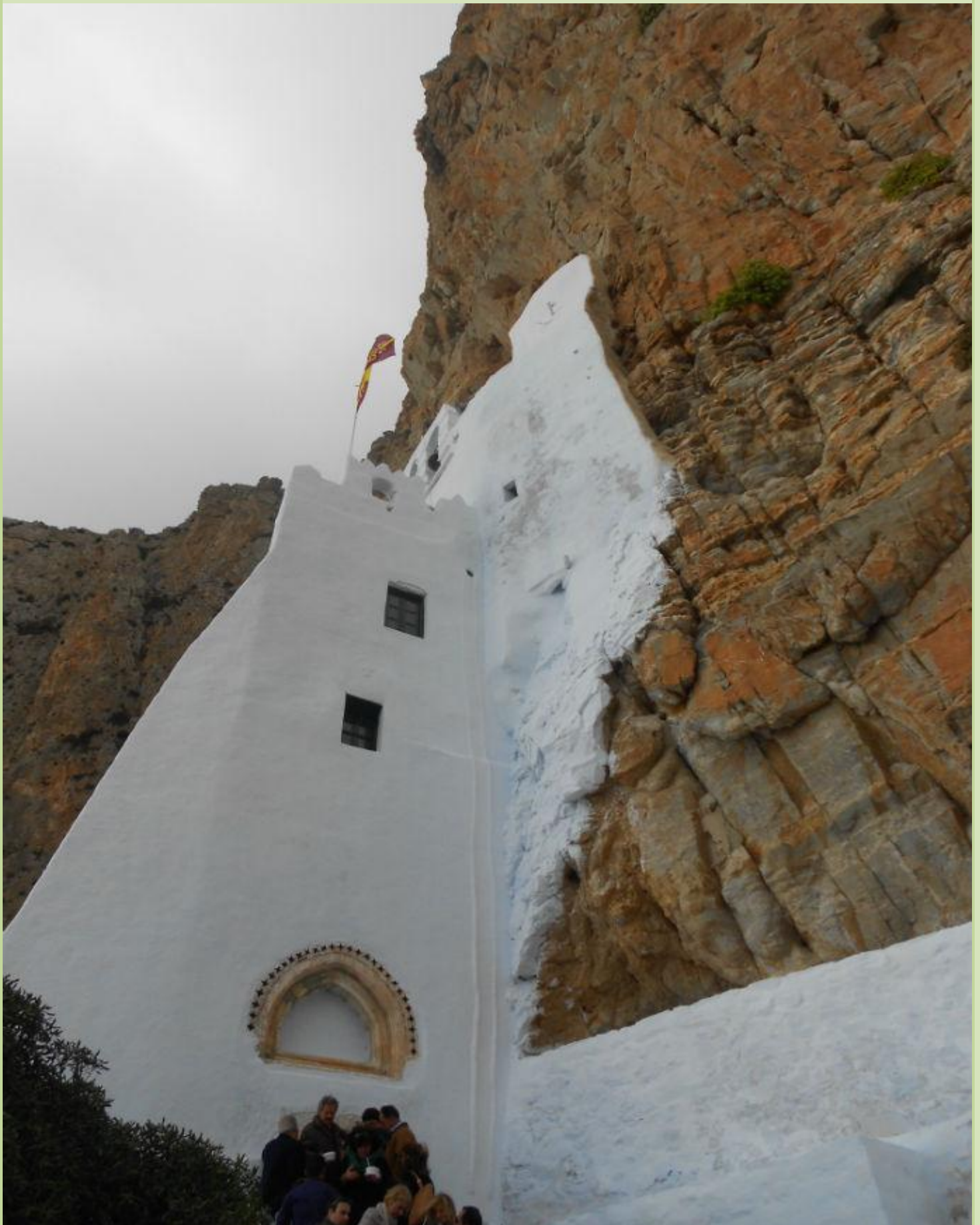
Το Μοναστήρι στη διάρκεια της ιστορίας του γνώρισε διάφορους κατακτητές και είχε την τύχη όλου του υπόλοιπου Αιγαίου. Κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας η Μονή βρίσκεται σε άνθιση υπό την κυριαρχία των Ρωμαιοκαθολικών. Καταφέρει όμως να μην εκλατινιστεί το ίδιο και η Αμοργός. Στην επόμενη περίοδο κατάκτησης, την Οθωμανική, παρά τις λεηλασίες γνώρισε καλές μέρες και ακμή. Μια σειρά από προνόμια μαρτυρούν την άνθιση του μοναστηριού. Οι μοναχοί, επίσης, συνέβαλαν στον μη εξισλαμισμό των κατοίκων της Αμοργού.

Το ιδιαίτερο στοιχείο όμως που κεντρίζει τον μελετητή είναι η μοναδική αρχιτεκτονική της Μονής. Το Μοναστήρι είναι χτισμένο σε ένα άγριο και απομονωμένο ασβεστολιθικό πέτρωμα, τριακόσια μέτρα ψηλότερα από την επιφάνεια της θάλασσας. Χρησιμοποιήθηκε ως τοίχος η φυσική μορφή του βράχου πάνω στον οποίο στηρίχθηκε με ξύλα ο εξωτερικός τοίχος, ο οποίος είναι η μοναδική χτιστή κατασκευή προς τη μεριά της θάλασσας. Στενές σκάλες οδηγούν στους οκτώ ορόφους του Μοναστηριού, όπου διαμορφώνεται μια ιδιαίτερη αρχιτεκτονική, η οποία αξιοποιεί με μοναδικό τρόπο τις κοιλότητες του βράχου.

Στο εσωτερικό της Μονής οι χώροι έχουν διαμορφωθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξυπηρετούν κυρίως τη ζωή της μοναστικής κοινότητας. Το καθολικό της Μονής βρίσκεται στο ψηλότερο σημείο του συγκροτήματος, στον όγδοο όροφο. Πλαισιώνεται από νάρθηκα και ιερότα οποία χαρακτηρίζονται για τη λιτότητά τους. Στους χαμηλότερους ορόφους υπάρχουν το αρχονταρίκι, το παλιό συνοδικό και το σύγχρονο σκευοφυλάκιο-μουσείο. Εδώ ο επισκέπτης μπορεί να δει από κοντά σπάνιους κώδικες, πατριαρχικό σιγίλιο, ιερά άμφια, ιερά σκεύη και επιγραφές. Όλα τα παραπάνω αναλύονται λεπτομερώς στην παρούσα εργασία στην υποενότητα των ιερών εκκλησιαστικών κειμηλίων.

Στην τρίτη και τελευταία ενότητα παρουσιάζεται η σύγχρονη ιστορία του Μοναστηριού. Κυρίως εξετάζεται η σχέση της Μονής με την τοπική κοινωνία και τον πολιτισμό. Με τη συνδρομή των Αμοργίνων η Χοζοβιώτισσα διοργανώνει κάθε χρόνο μία από τις καλύτερες ιερές πανηγύρεις όλου του Αιγαίου. Επειδή πρόκειται για μία μοναστική πανήγυρη, στην παρούσα εργασία αναλύεται λεπτομερώς. Επισημαίνεται ακόμη η οικονομική ενίσχυση της Μονής προς τους Αμοργίνους, από την ίδρυση του νέου Ελληνικού Κράτους μέχρι τις μέρες μας. Τέλος αναφέρεται η μεγάλη αίγλη του Μοναστηριού στον Ορθόδοξο χώρο, αλλά και τον πολιτισμό. Στο σημείο αυτό ας εξετάσουμε τη μακραίωνη ιστορία της Μονής της Παναγίας Χοζοβιώτισσας, όπως παρατίθεται στην πρώτη ενότητα.

1 ENOTHTA

1. Η ιστορία του Μοναστηριού και οι πρώτοι αιώνες λειτουργίας του

Την έχουν αποκαλέσει *Παναγία των Σκαλών*, *Παναγία η Κυνηγημένη*, *Μονή του ενός τοίχου* και *έρημο του Αιγαίου*. Η Ιερά Μονή της Παναγίας Χοζοβιώτισσας, κρυμμένη στον βράχο της Αμοργού, διαφυλάττει για αιώνες την χριστιανική παράδοση. Από την ίδρυσή της η Μονή συνδέεται με την εικόνα της Παναγίας Χοζιβιά, η οποία μεταφέρθηκε στην Αμοργό από την Παλαιστίνη και φυλάσσεται μέχρι σήμερα στο καθολικό της Μονής. Στη διάρκεια των αιώνων το Μοναστήρι γνώρισε διάφορους κατακτητές (ενετοκρατία, τουρκοκρατία). Μπόρεσε όμως να υπερασπιστεί την πίστη των Αμοργιανών και να αποτελέσει αναπόσπαστο στοιχείο του νησιού.

1.1 Οι απαρχές του Μοναστηριού και οι πρώτοι αιώνες λειτουργίας του

Η Μονή της Παναγίας της Χοζοβιώτισσας χτίστηκε το 812-813 σε ένα ημιτελές στάδιο και ανακαινίστηκε από τον αυτοκράτορα του Βυζαντίου Αλέξιο Κομνηνό το 1088¹. Η αφορμή για την ίδρυση της Μονής δόθηκε από τη μεταφορά μιας εικόνας της Παναγίας, η οποία προερχόταν από το Χόζοβο ή Χόζηβα της Παλαιστίνης. Αρχές του 9ου αι. αρχίζει δειλά-δειλά το κτίσιμο της Μονής στον «Δαιμονότοπο», ο οποίος θυμίζει τόσο πολύ τον αντίστοιχο στα μέρη Χοζηβά της Παλαιστίνης. Η Παναγία όμως επιθυμούσε κάτι διαφορετικό, κάποιον άλλο τόπο. Και ω του θαύματος! Μετά από κοπιαστική εργασία η θρυλική σμίλη του πρωτομάστορα, μπηγμένη στο πλέον απόκρημνο σημείο του βράχου και

¹ Αρχ. Σπυρίδων Ι. Δεναξάς. *Ιερά Μονή Παναγίας Χοζοβιώτισσας*. Λήψη από <http://www.in-agiosdimitrios.com/articles/diafora-pnevmatika/594-iera-moni-panagias-chozoviotissas.html>. Ημερομηνία λήψης 06/12/17. (Στο εξής θα αναφέρεται ως Δεναξ.).

σε απόσταση 250μ ψηλότερα από τον αρχικό τόπο, καθόρισε το σημείο του νέου Μοναστηριού².

Υπάρχουν πολλές υποθέσεις για το πώς έφθασε η εικόνα στην Αμοργό. Η τοποθεσία Χόζηβα ή Κοζίβα βρίσκεται στους Άγιους τόπους κοντά στην Ιεριχώ. Η μονή Χοζηβά είναι κτισμένη σε απόκρημνο βράχο με το αραβικό όνομα WADI QILT. Λόγω των διωγμών των Αράβων τον 9^ο αιώνα οι Χριστιανοί μοναχοί εγκατέλειψαν την μονή μεταφέροντας τα κειμήλια. Η εικόνα της Παναγίας κατέφθασε στην Αμοργό μεταξύ 826-

Ο βράχος WADI QILT στη σύγχρονη εποχή.

842, τον 10^ο αιώνα, και φέρει την προσωνυμία Χοζοβιώτισσα ή Χοζιβιώτισσα. Στο γραφικό, σεμνό και άγιο εκκλησάκι που βρίσκεται στους πρόποδες του κάστρου της Χώρας, το οποίο και φέρει την προσωνυμία «Παναγία η Κυρά-Ελεούσα», έμεινε και διαφυλάχθηκε η εν λόγω εικόνα τριάντα με πενήντα χρόνια³. Το όνομα Χοζοβιώτισσα, σύμφωνα με τις προφορικές παραδόσεις, που δεν αμφισβητούνται, δημιουργήθηκε από παραφθορά του "Χοζιβίτισσα" ή "Κοζιβίτισσα", από το τοπωνύμιο Χοζιβά ή Κοζιβά⁴.

Η πρώτη υπόθεση για το πώς έφτασε η εικόνα αναφέρει ότι μία γυναίκα, η (χήρα) Ειρήνη Μελαλά, που είχε στην κατοχή της την εικόνα,

² Δεναξ.

³ Δεναξ.

⁴ Ειρήνη Αρτέμη. *Η Παναγία των Σκαλών Β'.* Λήψη από: <https://www.pemptousia.gr/2013/02/amorgos-i-panagia-ton-skalon-v/>. Ημερομηνία λήψης 13/12/2017. (Στο εξής αναφέρετε ως Αρτέμ. Β' .).

για να την προστατέψει από τον ίδιο της το γιο, τον Χριστόφορο, που ήταν εκατόνταρχος στον αυτοκρατορικό στρατό, αναγκάστηκε να την τοποθετήσει σε μία βάρκα με ένα καντήλι αναμμένο και την οποία «άνοιξε στο πέλαγος»⁵. Αυτό το έπραξε καθώς ονειρεύτηκε την Παναγία να την προειδοποιεί ότι ο γιος της ήταν αποφασισμένος να κάψει την εικόνα. Η Εικόνα αυτή πρώτα έφτασε στην Κύπρο, όπου και βεβηλώθηκε

Η ενεπίγραφη εικόνα της Παναγίας Χοζοβιώτισσας.

καθώς την έσπασαν σε δύο κομμάτια, και στη συνέχεια μεταφέρθηκε στην Αμοργό⁶.

Η δεύτερη εκδοχή είναι σύντομη καθώς αναφέρεται ότι η εικόνα βρέθηκε μέσα σε μια βάρκα εκεί ακριβώς που είναι κτισμένο το σημερινό Μοναστήρι. Ακόμα λέγεται ότι την εικόνα τοποθέτησε μια πολλή πιστή κυρία μέσα σε βάρκα από την πόλη Χόζοβα της Παλαιστίνης και την άφησε να ταξιδέψει μόνη της στη θάλασσα, για να γλιτώσει από τα χέρια των εικονομάχων⁷.

Τέλος, η πιο πιθανή εκδοχή αναφέρει ότι τη θαυματουργική εικόνα έφεραν στην Αμοργό μοναχοί από το μοναστήρι του Χοζεβά της Παλαιστίνης. Οι μοναχοί έφυγαν εξαιτίας των διωγμών από τους Άραβες και πήραν μαζί τους και την εικόνα. Οι μοναχοί προτού φτάσουν στην

⁵ Αρτέμ. Β΄.

⁶ Αρτέμ. Β΄.

⁷ Αρτέμ. Β΄.

Αμοργό πέρασαν από την Κύπρο. Έπεσαν πάνω σε ληστές που βεβήλωσαν, έσκισαν στα δύο και έριξαν στη θάλασσα την εικόνα. Τα δύο τεμάχια της εικόνας ήρθαν με θαυματουργικό τρόπο κάτω από τον βράχο της Αμοργού, ενώθηκαν και μεταφέρθηκαν στη Χώρα της Αμοργού⁸.

Η περιοχή του Χοζεβά, η οποία βρίσκεται δεκαπέντε χιλιόμετρα έξω από τα Ιεροσόλυμα στον δρόμο προς την Ιεριχώ, φιλοξένησε από τον 5^ο αιώνα μ.Χ. πολλούς ασκητές. Η Λαύρα, που ιδρύθηκε τον 5^ο αι. από τον Άγιο Ιωάννη τον Χοζεβίτη, αριθμούσε γύρω στους 3000 ασκητές⁹. Το σημερινό Μοναστήρι είναι αφιερωμένο και στον Άγιο Γεώργιο τον Χοζεβίτη.

Η περιοχή του Χοζεβά σήμερα.

Ήταν άβατο μέχρι την επίσκεψη της αυτοκράτειρας Πουλχερίας, η οποία είδε σε όραμα την Παναγία να την προσκαλεί να επισκεφτεί το μοναστήρι¹⁰. Από τότε η Μονή χαρακτηρίστηκε ως σπίτι της Παναγίας και στον Δεσποτικό Θρόνο υπάρχει η εικόνα της Παναγίας. Η εικόνα δε της Χοζοβιώτισσας υπήρχε σε προσκυνητάρι τοποθετημένο δίπλα στον ίδιο Θρόνο¹¹.

⁸ Δεναξ.

⁹ Ελένη Μπιλιάλη. *Φωτεινά Μονοπάτια «Παναγία η Χοζοβιώτισσα : Το άνθος της ερήμου*. Λήψη από <https://www.youtube.com/watch?v=yOwPrCwtahg>. Ημερομηνία λήψης 06/12/2017. Στο 4:18". (Στο εξής θα αναφέρεται ως Μπιλιάλ.).

¹⁰ Μπιλιάλ. Στο 13:55".

¹¹ Φώτης Πολυχρονόπουλος. *Ι.Μ. Παναγίας Χοζοβιώτισσα Αμοργός : Ορθόδοξο αφιέρωμα*. Λήψη από <https://www.youtube.com/watch?v=657k8Ipf064>. Ημερομηνία λήψης 06/12/2017. Στο 25:45". (Στο εξής θα αναφέρεται ως Πολυχρ.).

Το 1088, επί Αλεξίου Α' του Κομνηνού, ο οποίος έστειλε χρήματα «ικανά», χτίστηκε η Μονή στην Αμοργό. Σε σιγίλιο ,που υπήρχε στη Μονή, αναφερόταν ότι επί των ημερών του Αλεξίου του Κομνηνού ανεγέρθηκε και ανακαινίσθηκε η Μονή της Παναγίας της Χοζοβιώτισσας στην Αμοργό. Σε ένα ενεπίγραφο ασημένιο εξαπτέρυγο, που βρίσκεται στη Μονή, υπάρχει η εξής φράση: «ανεκαινίσθη παρ' Αλεξίου Βασιλέως του μεγάλου Κομνηνού»¹². Την ίδια χρονιά κτίζεται με εντολή του η Ιερά Βασιλική Σταυροπηγιακή Μονή του Αγ. Ιωάννου Θεολόγου στην Πάτμο. Ο ίδιος αυτοκράτορας όρισε οι μονές Πάτμου και Αμοργού να θεωρούνται πλέον ως αδελφές¹³. Μάλιστα, μέχρι τον 17^ο αιώνα μ.Χ., οι δύο ηγούμενοι των Ιερών Μονών εκλέγονταν από τους μοναχούς του άλλου μοναστηριού για λόγους αξιοκρατίας¹⁴.

Ιερά Μονή του Αγ. Ιωάννου Θεολόγου στην Πάτμο.

Το Μοναστήρι της Παναγίας της Χοζοβιώτισσας από την πρώτη στιγμή της λειτουργίας του, υπήρξε πατριαρχική Μονή με μεγάλη ακμή. Αυτό φαίνεται από τα μετόχια τα οποία κατείχε στην Κρήτη, στην Λέρο, στη Νάξο, στην Πάρο, στην Αστυπάλαια, στην Ίο καθώς και στα ερημονήσια Κέρο, Νικουριά, Γραμπούσσα¹⁵. Επιπλέον, μια σειρά από ιερά

¹² Αρτέμ. Β'.

¹³ Δεναξ.

¹⁴ Πολυχρ. Στο 29:45".

¹⁵ Το απέραντο γαλάζιο. Το μοναστήρι της Παναγίας της Χοζοβιώτισσας. Λήψη από <https://goo.gl/YToRa>. Ημερομηνία λήψης 06/12/2017. (Στο εξής θα αναφέρεται ως Το απέρ.).

κειμήλια των αιώνων 11^ο-13^ο τα οποία σώζονται μέχρι σήμερα υποδηλώνουν την ακμή του. Μεγάλο πλήθος μοναχών μόναζε στη Μονή από εκείνους τους πρώτους χρόνους. Όμως από τον 13^ο αιώνα και μετά, για εξακόσια χρόνια, το Μοναστήρι και η Αμοργός βρέθηκαν στα χέρια ξένων κατακτητών (Ενετών και Οθωμανών).

1.2 Η Ιερά Μονή κατά τις περιόδους της Φραγκοκρατίας και της Τουρκοκρατίας

Η Φραγκοκρατία ξεκινά με την Άλωση της Κωνσταντινούπολης το 1204, αλλά ήδη από το 1202 η Αμοργός περνάει στην κυριαρχία των Φράγκων. Τότε η Αμοργός γίνεται κτίση των Αδελφών Ανδρέα και Ιερεμία Γκίτζη, «υπό τας σημαίας του Βενετού Μάρκου Σανούδου, του ιδρυτού του Δουκάτου της Νάξου». Ο Σανούδος, οποίος ήταν προξενικός δικαστής των Βενετών στην Κωνσταντινούπολη, παραιτήθηκε από το αξίωμά του, για να βοηθήσει στην κατάληψη των νησιών του Αιγαίου τους Βενετούς¹⁶.

Οι Ενετοί στις Κυκλάδες.

Ο ίδιος, αφού κατέλαβε δεκαπέντε νησιά του αρχιπελάγους, έφτασε στη Νάξο με οκτώ γαλέρες και την πολιορκησε. Μάλιστα έκαψε τα πλοία, όταν επιβιβάστηκε στο νησί, ώστε οι στρατιώτες του ή θα νικούσαν ή θα

¹⁶ Ουίλλιαμ Μίλλερ. *Η ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδι (1204-1566)*. τομ. Α'. μετ. Σπύρος Λάμπρου. Αθήνα : Πελεκάνος, 2013. σ. 67.

πέθαιναν¹⁷. Το 1207 κυριεύσε το Κάστρο της Νάξου και στη συνέχεια όλο το νησί καθιστώντας τη Νάξο πρωτεύουσα του «Δουκάτου του Αιγαίου».

Ο Σανούδος μοίρασε τις κτίσεις του σε τιμάρια καθώς το είχε υποσχεθεί στους ιππότες του. Η Αμοργός δεν έμεινε για πολύ στην επικυριαρχία του Μάρκου Σανούδου καθώς το 1220 ο αυτοκράτορας της Νικαίας, Ιωάννης Γ΄ Δουκάς Βατατζής έδιωξε τους Φράγκους. Το 1269 στο νησί κυριαρχεί ο Ιερεμίας Γκίζης και αργότερα ο διάδοχός του ο Ζαννάκης Α΄ Γκίζης. Ακόμα το 1309 η οικογένεια του Γουλιέλμου Σανούδου πήρε στα χέρια της την εξουσία του νησιού¹⁸. Οι Ενετοί προστάτευσαν το Μοναστήρι, το οποίο απέκτησε αίγλη και οικονομική δύναμη.

Κατά τη Βενετσιάνικη κατοχή (1296-1537) έγιναν σημαντικές αλλαγές και επεκτάσεις αφήνοντας τα σημάδια της δυτικής επιρροής¹⁹. Μάλιστα το μεγαλύτερο μέρος της ναοδομίας του Μοναστηριού, όπως διασώζεται σήμερα, προέρχεται από την εποχή της Ενετοκρατίας. Οι μοναχοί είχαν τη δυνατότητα να παραγγέλλουν εικόνες για την Ιερά Μονή και τα μετόχια του Μοναστηριού σε μεγάλα Κρητικά εργαστήρια²⁰. Αν και το νησί έμεινε πολλά χρόνια κάτω από την κατοχή των Φράγκων, οι μοναχοί κατέβαλαν μεγάλες προσπάθειες, ώστε να μην ενταχθούν στο ρωμαιοκαθολικισμό οι Αμοργίνοι²¹. Έτσι οι μοναχοί κατάφεραν και αναδείχθηκαν ως οι θεματοφύλακες και οι υπερασπιστές της ορθής πίστης.

Οι συνεχείς επιδρομές των Καταλανών και των Τούρκων προκάλεσαν την ερήμωση όλου του νησιού, το οποίο τελικά καταλήφθηκε από τον Τούρκο Ναύαρχο Χαϊρεντίν Βαρβαρόσα 1537. Η βένετο-τουρκική

¹⁷ Λένα Γερομουσταλάκη. *Το Κάστρο της Νάξου : Για τον εκπαιδευτικό*. Αθήνα : ΥΠΕΠΘ-ΥΠΠΟ, 2001. σ. 4.

¹⁸ Ειρήνη Αρτέμη. *Η Παναγία των Σκαλών Γ΄*. Λήψη από <https://www.pemptousia.gr/2013/02/amorgos-i-panagia-ton-skalon-g/>. Ημερομηνία λήψης 13/12/2017. (Στο εξής αναφέρεται ως Αρτέμ. Γ΄.).

¹⁹ Το απέρ.

²⁰ Αρτέμ. Γ΄.

²¹ Αρτέμ. Γ΄.

συνθήκη (1540) κατέστησε την τουρκική κυριαρχία στη νήσο ολοκληρωτική, ο κόμης της Αστυπάλαιας δε μπορούσε πλέον να διατηρήσει τις διεκδικήσεις του στην Αμοργό. Μετά την υπαγωγή του νησιού στη Τουρκική κυριαρχία οι περισσότεροι από τους κατοίκους της Αμοργού κατέφυγαν στην Βενετοκρατούμενη Κρήτη. Οι Τούρκοι το 1550 παραχώρησαν την οικονομική εκμετάλλευση της Αμοργού στο Γιάννη Διάκο αντί 3000 γροσίων. Τον επόμενο χρόνο οι κάτοικοι ζήτησαν και πέτυχαν να αναλάβουν οι ίδιοι την είσπραξη των εισοδημάτων του νησιού και να πληρώνουν στους Τούρκους το ετήσιο ποσό των 3200 γροσίων²².

Οι Οθωμανοί στο Αιγαίο.

Η Μονή κατά την Τουρκική κατοχή (1537-1824), παρά τις λεηλασίες που δέχτηκε, γνώρισε ωραίες και καλές μέρες. Αυτό πιστοποιείται όχι μόνο από τα πατριαρχικά γράμματα, τα σιγίλια, που αναγνωρίζουν και ανανεώνουν τα προνόμιά της, αλλά ακόμα και από τα σωζόμενα χειρόγραφα, τα εκκλησιαστικά σκεύη, τις εικόνες τα άμφια, τα ξυλόγλυπτα τέμπλα και από πολλούς άλλους θησαυρούς της Μονής²³. Στην περίοδο αυτή οι μοναχοί συνέβαλαν στον μη εξισλαμισμό των κατοίκων της Αμοργού. Η μεγάλη περιουσία του Μοναστηριού, τόσο στην Αμοργό αλλά και σε πολλά άλλα νησιά του Αιγαίου, χρησιμοποιούνταν

²² Amorgos. com. Ιστορία. Λήψη από <http://www.amorgos.com/el/amorgos/history/>. Ημερομηνία λήψης 13/12/2017.

²³ Αρτέμ. Γ'.

για την εξαγορά της θρησκευτικής ελευθερίας των Αμοργιανών από τον εκάστοτε Τούρκο Πασά της περιοχής²⁴.

Χαρακτηριστικό της ευσέβειας προς τη Μονή την περίοδο αυτή είναι το παρακάτω περιστατικό. Λέγεται ότι τον καιρό της Τουρκοκρατίας κάποιος Τούρκος κινδύνεψε να πνιγεί στη θάλασσα κοντά στην Αμοργό. Όταν είδε το Μοναστήρι επικαλέσθηκε την Παναγία, τη μάνα των Χριστιανών, να τον σώσει και εκείνος υποσχέθηκε να φέρει στη χάρη της ένα καντήλι ασημένιο και στο σχήμα και στο μέγεθος του φεσιού του²⁵. Σώθηκε. Επειδή, όμως, ήταν φανατικός μουσουλμάνος και μισούσε τους χριστιανούς, συνέβαλε σχέδιο αφανισμού του Μοναστηριού. Έφτιαξε ένα καντήλι στη βάση του οποίου έβαλε μπαρούτι με σκοπό να ανατινάξει το Μοναστήρι της Χοζοβιώτισσας²⁶. Η Παναγία, όμως, έκανε το θαύμα της. Επέτρεψε στην είσοδο της Μονής να φύγει η βάση του καντηλιού και να σκοτωθεί μόνο ο αγνώμων Τούρκος. Έτσι σώθηκε και το Μοναστήρι και οι μοναχοί του.

Καντήλι στο σχήμα και στο μέγεθος φεσιού, αφιέρωμα κάποιου Τούρκου.

²⁴ Αρτέμ. Γ'.

²⁵ Πολυχρ. Στο 34:35".

²⁶ Αρτέμ. Γ'.

2 ENOTHTA

2. Η αρχιτεκτονική και τα κειμήλια της Μονής

Αυτό που εντυπωσιάζει κάθε επισκέπτη της Μονής είναι ο τόπος που είναι χτισμένο το Μοναστήρι. Σχεδόν αόρατο από όλες τις κατευθύνσεις στέκει αγέρωχο στα μισά ενός ασβεστολιθικού βράχου, ύψους 700μ. Βρίσκεται χτισμένη δύο χιλιόμετρα νοτιοανατολικά της Χώρας Αμοργού. Εντύπωση προκαλεί και η αρχιτεκτονική της Μονής καθώς ο εσωτερικός τοίχος της είναι συνέχεια του φυσικού σχηματισμού του βράχου. Επίσης, μεγάλης σημασίας είναι και τα κειμήλια της Μονής, τα οποία από το 2007 εκτίθενται στον επισκέπτη σε ειδικά διαμορφωμένο μουσειακό χώρο μέσα στο Μοναστήρι.

2.1. Η ιδιαίτερη ναοδομία του Μοναστηριού

Το Μοναστήρι βρίσκεται μέσα στους βράχους και είναι ορατό μόνο από το πέλαγος. Τα βράχια στο σημείο όπου βρίσκεται η Μονή έχουν ύψος 300μ, ενώ η Μονή εκτείνεται σε μήκος 40μ, ύψος 23μ και το πλάτος της δεν ξεπερνάει τα 5μ. Τα αυστηρά γραμμικά περιγράμματα και οι λευκοί γεωμετρικοί όγκοι τονίζονται μόνο από κοντά. Τα οκτώ επίπεδα της Μονής δεν τέμνονται σχεδόν σε κανένα σημείο. Στενές πέτρινες ή χτιστές σκάλες οδηγούν στα οκτώ επίπεδα. Καμάρες, τόξα βυζαντινού χαρακτήρα

Η ανακαίνιση της Μονής έγινε με την βοήθεια των κατοίκων της Αμοργού.

ή οξυκόρυφα, κτισμένα με πέτρες ή με πωρόλιθο από τη Μήλο, μαζί με ξυλοδόκαρα και ξυλοδεσιές χαρακτηρίζουν τον περίπλοκο εσωτερικό χώρο²⁷. Η τράπεζα, τα πολυάριθμα κελιά των μοναχών, τα μαγειρεία, οι φούρνοι, οι αποθήκες, τα πατητήρια, οι στέρνες και τα πηγάδια, που βρίσκονται χωμένα μέσα στους βράχους, αποτελούν την ιδιαίτερη λειτουργική αρχιτεκτονική του Μοναστηριού²⁸.

Εσωτερική και εξωτερική άποψη της εισόδου της Μονής.

Η σημερινή αρχιτεκτονική μορφή του Μοναστηριού ανάγεται στο τέλος του 14^{ου} αιώνα με προσθήκες, που έγιναν αργότερα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν χτίσματα που προέρχονται από τον αρχικό πυρήνα της μονής²⁹. Επίσης η Μονή ανακαινίσθηκε εκ βάθρων τον 17^ο αιώνα. Αρχικά η είσοδος της Μονής είχε ξύλινη σκάλα και κινητή, ώστε να μπορεί να ανασυρθεί σε περίπτωση κινδύνου³⁰. Δικαίως την έχουν αποκαλέσει και Μονή του ενός τοίχου, διότι έχει έναν εξωτερικό τοίχο. Ο άλλος τοίχος είναι ο βράχος με όλες του τις ανωμαλίες, τις προεξοχές και τα κοιλώματα.

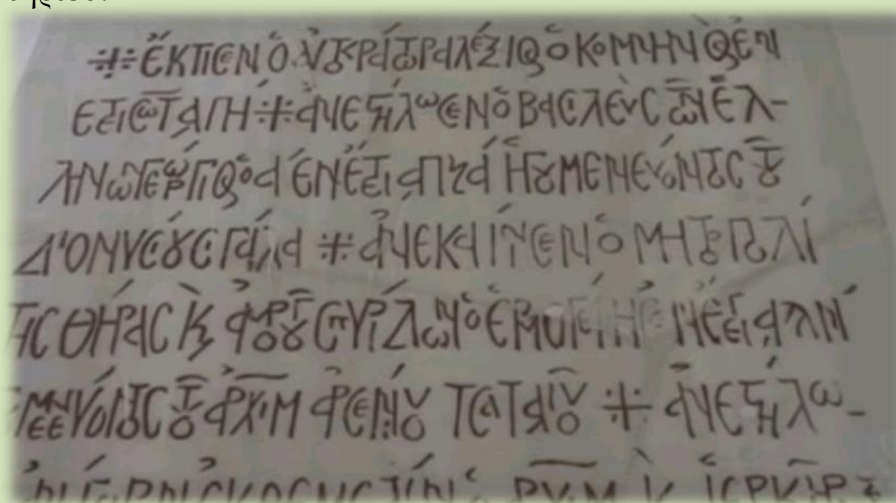
²⁷ Οδυσσεύς: *Η μονή της Παναγίας της Χοζοβιώτισσας*. Λήψη από http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=1564. Ημερομηνία λήψης 01/11/2017. (Στο εξής θα αναφέρεται ως Οδυσ.).

²⁸ Οδυσ.

²⁹ Go Amorgos: *Μονή Χοζοβιώτισσας: Ιερά μονή Χοζοβιώτισσας*. Λήψη από <http://go-amorgos.gr/attractions/monastery-of-chozoviotissa/>. Ημερομηνία λήψης 01/11/2017.

³⁰ Αρτέμ. Γ'.

Ξεκινώντας από το εξωτερικό της Μονής η είσοδος είναι μικρή και στενή. Σήμερα η σκάλα της Μονής είναι πέτρινη, αλλά η πόρτα της εισόδου της συνεχίζει να κλειδώνει μόνο από τη μέσα πλευρά. Έτσι πάντα κάποιος μοναχός μένει στο Μοναστήρι, ως παρέα της Παναγίας³¹. Ο Τουρνεφόρ τονίζει ότι, και μόνο όπως ήταν χτισμένο το μοναστήρι, ήταν ασφαλές, αφού μόνο από την είσοδο του μπορούσε κάποιος να έχει πρόσβαση³². Στην είσοδο αριστερά βλέπει κανείς την κρήνη. Δίπλα στην κρήνη υπάρχει η επιγραφή όπου περιγράφεται λακωνικά η ιστορία του Μοναστηρίου.

Η επιγραφή της εισόδου.

Στον προτελευταίο εξώστη υπάρχει η «μεγάλη αυλή» ή ο «μεγάλος εξώστης» της Μονής. Αυτά βρίσκονται πιο πέρα και λίγο χαμηλότερα από τον εξώστη του καθολικού του ογδού ορόφου. Πάνω από το καθολικό υπάρχει το καμπαναριό, το οποίο είναι χτισμένο σε κυκλαδίτικο ρυθμό, με περίτεχνη δαντελωτή κωνική απόληξη και τρεις καμπάνες. Στη «μεγάλη αυλή» βρίσκονται τα κελιά των μοναχών, το γραφείο της μονής, τα μαγειρεία και η τράπεζα³³. Σ' αυτόν τον χώρο, υπάρχουν και άλλα βοηθητικά κτίσματα τα οποία εξυπηρετούν τους επισκέπτες κυρίως στην μεγάλη πανήγυρη. Όλοι οι χώροι του Μοναστηριού ανέρχονται σε εξήντα

³¹ Αρτέμ. Γ'.

³² Αρτέμ. Γ'.

³³ Πολυχρ. Στο 20:35".

με εξήντα πέντε. Η θέα από τον μεγάλο εξώστη της Μονής είναι μοναδική, όλο το Αιγαίο απλώνεται σαν απέραντο γαλάζιο στα μάτια του επισκέπτη! Τη θέα αυτή αντίκρισε κι ο ποιητής Οδυσσέας Ελύτης όταν επισκέφτηκε τη Μονή και έγραψε τους στίχους: *Η Παναγιά το πέλαγο κρατούσε στην ποδιά της...*³⁴.

Όψη ανατολής από τη «μεγάλη αυλή».

2.2. Το εσωτερικό της Μονής και τα ιερά κειμήλια

Στο εσωτερικό το Μοναστήρι της Παναγίας, της Χοζοβιώτισσας, διαθέτει σκευοφυλάκιο-μουσείο όπου εκθέτει επιλεκτικά πολλά από τα κειμήλια της Μονής. Βγαίνοντας από το μουσείο και επιστρέφοντας στην είσοδο υπάρχει δεξιά μια στενή σκάλα που οδηγεί προς τους κύριους χώρους του Μοναστηριού. Στο τέλος της σκάλας βρίσκεται το *συνοδικό*. Στον χώρο αυτό συγκεντρωνόντουσαν όλοι οι μοναχοί και έβγαζαν αποφάσεις. Από το *συνοδικό* οι δύο στενές σκάλες οδηγούν η μια στο καθολικό της εκκλησίας της Μονής και η άλλη στο αρχονταρίκι³⁵. Το αρχονταρίκι είναι μικρός και ζεστός, λιτός και αρχοντικός χώρος, όπου γίνεται η υποδοχή των επισκεπτών.

³⁴ Πολυχρ. Στο 20:00".

³⁵ Πολυχρ. Στο 17:45".

Στον κυρίως Ναό (το καθολικό), προηγείται ο Νάρθηκας-πρόναος, όπου τελούνται ορισμένες ακολουθίες του νυχθημέρου. Επιπλέον, εντός της μονής υπάρχει παρεκκλήσιο του Οσίου Γερασίμου του Ιορδανίτου, το οποίο ίσως να είναι το μοναδικό στην Ελλάδα. Το καθολικό, ένας ζεστός και λιτός χώρος, πρόκειται για μικρή καμαροσκεπή βασιλική με Νάρθηκα και αυλή³⁶. Το τέμπλο, το οποίο υπάρχει στο καθολικό τώρα, χρονολογείται τον 15^ο με 16^ο αιώνα. Στο δεξί πάνω μέρος του τέμπλου βρίσκεται η εικόνα του Χριστού Παντοκράτορα. Πάνω αριστερά βρίσκεται η εικόνα της Παναγίας της Μαυρομάτας και κάτω από τον Χριστό υπάρχει η Παναγία η Πορταΐτισσα. Η Παναγία Σαμιώτισσα βρίσκεται κάτω από την Παναγία την Μαυρομάτα. Τέλος κάτω από την εικόνα της Παναγίας Χοζοβιώτισσας βρίσκεται η εικόνα του Αγίου Γεωργίου του Βαλαμίτη, το μοναστήρι του οποίου αποτελεί μετόχι της Μονής³⁷.

Το τέμπλο του καθολικού.

Δεξιά από το τέμπλο βρίσκεται η λειψανοθήκη του Μοναστηρίου, που εμπεριέχει λείψανα πολλών αγίων. Ανάλογα μικρό, όπως όλοι οι χώροι του Μοναστηρίου, είναι και το Άγιο Βήμα, όπου προκαλεί εντύπωση η παλιά Αγιά Τράπεζα, που σκεπάζεται από ένα κάλυμμα. Έτσι προστατεύονται τα τίμια δώρα κατά την τέλεση της θείας λειτουργίας

³⁶ Μπιλιάλ. Στο 45:00".

³⁷ Πολυχρ. Στο 27:00".

από κάποια ακαθαρσία, πετραδάκι ή κάποιο σκουπίδι, που θα μπορούσε να πέσει επάνω³⁸.

Όπως προαναφέρθηκε, το Μοναστήρι της Χοζοβιώτισσας διαθέτει ένα πλούσιο σκευοφυλάκιο (μουσείο), στο οποίο εκθέτει επιλεκτικά πολλά από τα κειμήλιά του. Τα παλαιότερα κειμήλια χρονολογούνται στον 10^ο αιώνα. Κατά τη διάρκεια των αιώνων η συλλογή αυτή εμπλουτίστηκε και απέκτησε αξιόλογα δείγματα. Στην έκθεση παρουσιάζονται επιλεκτικά κάποια από αυτά, οργανωμένα σε θεματικές ενότητες.

Προθήκες εκκλησιαστικού σκευοφυλακίου Χοζοβιώτισσας.

Στην πρώτη ενότητα συγκεντρώνονται τρία αντικείμενα που τεκμηριώνουν την ίδρυση της Μονής. Πρόκειται για την μαρμάρινη επιγραφή, που χρονολογείται γύρω στο 1625 και σχετίζεται με τις εργασίες ανακαίνισης της Μονής. Στην ίδια ενότητα εκτίθενται τα θυρόφυλλα, τα οποία χρονολογούνται στα τέλη του 17^{ου} αιώνα, που ήταν τοποθετημένα στην είσοδο του καθολικού. Τέλος, παρουσιάζεται το πατριαρχικό σιγίλλιο του 1583, που τεκμηριώνει την ίδρυση της Μονής και επικυρωποιεί τα προνόμιά της³⁹.

³⁸ Πολυχρ. Στο 29:00”.

³⁹ Γιώργος Σταλίδης. *Ιερά Μονή Παναγίας της Χοζοβιώτισσας. Αμοργός : Έκθεση εκκλησιαστικών κειμηλίων*. Ρόδος : Ιερά Μονή Παναγίας Χοζοβιώτισσας, 4^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, 2007. σ. 3. (Στο εξής θα αναφέρεται ως Σταλίδ.). Στην

Η δεύτερη ενότητα αναφέρεται στη βιβλιοθήκη της Μονής, η οποία διαθέτει ορισμένα από τα αντιπροσωπευτικότερα χειρόγραφα. Η πρώτη προθήκη περιλαμβάνει πέντε κώδικες από περγαμινή ,με τον παλαιότερο να χρονολογείται στον 10^ο αιώνα. Στη δεύτερη προθήκη παρουσιάζεται ευαγγελιστάριο, που χρονολογείται για το δεύτερο μισό του 11^{ου} αιώνα. Η τρίτη και τελευταία προθήκη αναφέρεται στους πέντε χαρτώους κώδικες ,που χρονολογούνται από τον 13^ο αιώνα έως τον 17^ο αιώνα⁴⁰.

Η τρίτη ενότητα περιέχει δύο προθήκες στις οποίες παρουσιάζονται ενδεικτικά διάφορα είδη ιερατικής αμφίεσης ,που αντιπροσωπεύουν τους βαθμούς ιεροσύνης. Επιπροσθέτως, εκτίθεται ένας σάκκος, ένα οράριο, ένα επιτραχήλιο, ένα επιγονάτιο, επτά επιμανίκια και μία ζώνη, που σχετίζονται με τις ενδυματολογικές ανάγκες των ιεραρχών. Ακόμη, πέντες αργυρές πόρπες μας εισάγουν στην διακοσμητική ποικιλία της τέχνης της αργυροχρυσοχοΐας, του 19^{ου} αιώνα, που επηρέασε την αμφίεση των κληρικών⁴¹.

Πατριαρχικό σιγίλλιο με μολύβδινη σφραγίδα.

Η τέταρτη ενότητα της παρουσίασης περιλαμβάνει τρεις προθήκες και παρουσιάζει λειτουργικά αμφία, εκκλησιαστικά σκεύη και

παρούσα μελέτη υπάρχει και λεπτομερές φωτογραφικό υλικό στο οποίο μπορεί να ανατρέξει ο αναγνώστης.

⁴⁰ Σταλίδ. σ. 4-5.

⁴¹ Σταλίδ. σ. 6.

αντικείμενα που χρησιμοποιούνται στις τελετές. Στην πρώτη προθήκη προβάλλονται τρία δισκοπότηρα, δύο αστερίσκοι και ένας δίσκος. Στη δεύτερη προθήκη περιλαμβάνεται ένα μεγάλης αξίας ελεφαντοστέινο εγκόλπιο, του 17^{ου} αιώνα, με παράσταση της Θεοτόκου στηθαίας με τον Χριστό, στον τύπο της Βλαχερνίτισσας και τριγύρω μορφές προφητών⁴².

Η τελευταία προθήκη της τέταρτης ενότητας, εντοιχισμένη στον φυσικό βράχο, συγκεντρώνει πέντες σταυρούς ευλογίας και δύο μεγάλους λιτανευτικούς σταυρούς. Ακόμα, εκτίθενται ένα μυροδοχείο και ένα αργυρό δοχείο, που το χρησιμοποιούσαν ως κάδο αγιασμού. Το κεντρικό τμήμα της ίδιας προθήκης καταλαμβάνει ένα σταχωμένο ευαγγέλιο του 18^{ου} αιώνα και ένα θυμιατό που το χρησιμοποιούσαν ως λιβανωτίδα.⁴³

Ευαγγελιστάριο του 11^{ου} αιώνα με μικρογραφίες.

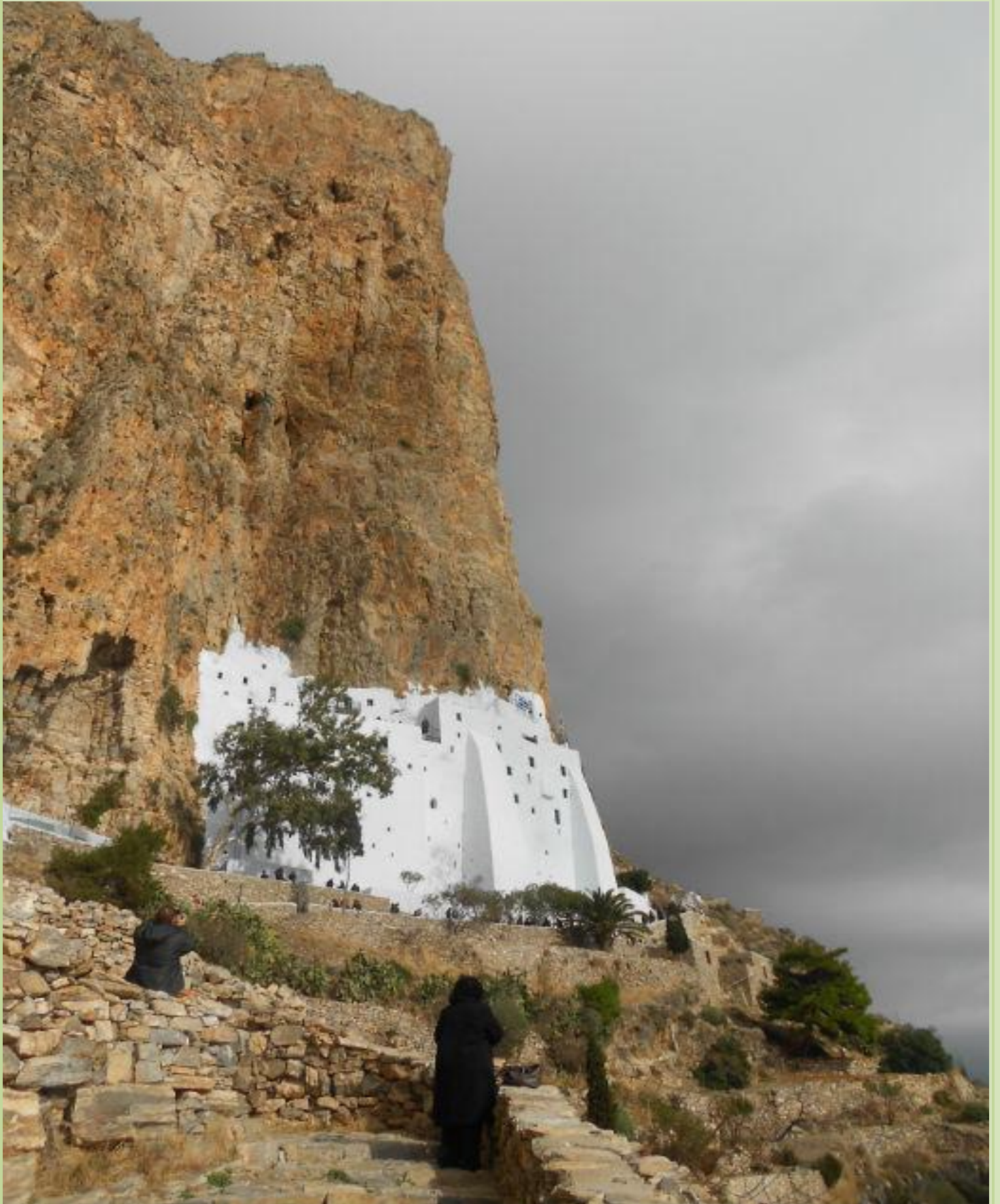
Την πέμπτη και τελευταία ενότητα την αποτελούν αντικείμενα που έχουν επιγραφές αφιερωματικού χαρακτήρα, που αποδεικνύουν τον τρόπο με τον οποίο σχηματίστηκε η συλλογή. Στα κειμήλια αυτά αναγράφονται ονόματα και πρόσωπα, που σχετίζονται με τον μοναστικό βίο και έζησαν στο Μοναστήρι της Χοζοβιώτισσας. Δεν λείπουν όμως και τα ονόματα των λαϊκών, που προσέφεραν τα αφιερώματα τους στη Μονή⁴⁴.

⁴² Σταλίδ. σ. 7.

⁴³ Σταλίδ. σ.8.

⁴⁴ Σταλίδ. σ.11-12.

3 ENOTHTA

3. Το δημιουργικό παρόν της Μονής

Το Μοναστήρι, εκτός από την πλούσια και μακρόχρονη ιστορία του, αποτελεί και ένα δυναμικό στοιχείο της σύγχρονης Ορθοδοξίας. Είναι κέντρο της λατρείας του αιγιακού χώρου αλλά ταυτόχρονα ανοίγεται και σχετίζεται με όλες τις Ορθόδοξες Εκκλησίες. Αποτελεί ένα αποκούμπι πίστης καθώς κάθε επισκέπτης μπορεί να βιώσει τον παραδοσιακό μοναστικό βίο. Επειδή είναι ανυπολόγιστης αξίας και γοητείας τέχνημα, έχει επηρεάσει και κοσμικούς φορείς, ποιητές, σκηνοθέτες και καλλιτέχνες. Ιδιαίτερη εποχή για το Μοναστήρι είναι η 21^η Νοεμβρίου, η γιορτή των Εισοδίων. Πλήθος κόσμου απ' όλη την Ελλάδα συγκεντρώνεται στη Μονή για να συμμετάσχει στην ιερή πανήγυρη.

3.1. Η ιερά πανήγυρη της Μονής της Παναγίας Χοζοβιώτισσας

Η Μονή εορτάζει την μεγάλη της εορτή στα Ιερά Εισόδια της Θεοτόκου, στις 21 Νοεμβρίου. «Γιατί στα Εισόδια, αφού η ιερή αυτή εφέστια εικόνα εικονίζει την κλασική μορφή της Παναγίας της Γλυκοφιλούσας-Βρεφοκρατούσας;» Οι απαντήσεις που μπορούν να δοθούν είναι δύο: Αφού η ιερά εικόνα φιλοξενήθηκε αρχικά στο ναύδριο της Παναγίας Κυρά-Ελεούσας στη Χώρα της Αμοργού, το οποίο εορτάζει στα Εισόδια της Θεοτόκου, θεωρήθηκε σκόπιμο να συνεχιστεί να εορτάζεται την ίδια ημερομηνία και στον καινούργιο της οίκο⁴⁵. Η πλέον θεολογική απάντηση είναι ότι γιορτάζουμε τα Εισόδια της ιερής εικόνας, η οποία κατ' ουσία εισόδευσε θριαμβευτικά στη ζωή του τόπου και όχι μόνο⁴⁶.

⁴⁵ Δεναξ.

⁴⁶ Δεναξ.

Πρόκειται για μια μοναστική πανήγυρη η οποία ακολουθεί το μοναστικό τυπικό χωρίς τα κοσμικά στοιχεία των άλλων εορτών. Η κατάνυξη αρχίζει την παραμονή της εορτής των Εισοδίων, με τον εσπερινό, ο οποίος είναι πανηγυρικός, ακολουθούν οι παρακλητικοί κανόνες προς την Παναγία και η ολονυχτία που ολοκληρώνεται με τον Όρθρο και την Θεία Λειτουργία. Η επομένη μέρα, 21 Νοεμβρίου, περιλαμβάνει την πρωινή πανηγυρική λειτουργία, την αρτοκλασία, την περιφορά της εικόνας της Χοζοβιώτισσας και το κοινό γεύμα.

Ανήμερα των Εισοδίων, πλήθος κόσμου κατακλύζει τη Μονή.

Απολυτίκιο Χοζοβιώτισσας (Ήχος α')

Των νήσων του Αιγαίου Συ προΐστασαι πρόμαχος
και της Αμοργού ει προστάτις Παναγία Πανάμωμε.

Χοζόβου εκ της χώρας θαυμαστώς
η θεία σου εικών διέπλευσε πελάγη,
κομίζουσα της Αμοργίνοις την χάριν σου Άχραντε.
Κεχαριτωμένη χაίρε, των πιστών το στήριγμα
και της οικουμένης κλέος και ωράϊσμα.

Για την περιποίηση μάλιστα των προσκυνητών, από τους οποίους πολλοί έρχονται από τα διπλανά νησιά (Νάξο, Δονούσα, Κουφονήσια, Σχοινούσα, Ηρακλεία κ.ά) οι υπεύθυνοι του μοναστηριού έχουν φροντίσει να υπάρχει άφθονο ψωμί και νηστίσιμο φαγητό, δηλαδή παστός μπακαλιάρος με πατάτες, το οποίο μαγειρεύουν με εξαιρετικό τρόπο οι «υπηρέτες», αυτοί δηλαδή που προσφέρονται εθελοντικά να μπουν για δυο μέρες στα μαγειρεία και μάλιστα δε είναι και λίγοι⁴⁷. Όλα τα φαγητά και τα κεράσματα είναι προσφορές των πιστών, οι οποίοι προσφέρουν και εθελοντική εργασία για την προετοιμασία της γιορτής.

«Φάβα σαντορινιό».

Μετά το τέλος του εσπερινού προσφέρεται «φάβα σαντορινιό» ως νηστίσιμο φαγητό. Πρόκειται για φάβα που προέρχεται από την Σαντορίνη, αλλά και την Σχοινούσα, και ονομάζεται «φάβα σαντορινιό», επειδή μαγειρεύεται από εθελοντές μάγειρες της Σαντορίνης. Για όσους θέλουν να κοινωνήσουν προσφέρεται χαλβάς και ελιές⁴⁸. Επίσης δίδονται και γλυκίσματα, μετά τον εσπερινό, όπως μελομακάρονα και παστέλι, τα οποία συνοδεύονται με ρακόμελο.

⁴⁷ Η Αμοργός σου. Πανηγύρι στην Παναγία των Πελάγων. Λήψη από <http://myamorgos.blogspot.gr/2012/11/blog-post.html>. Ημερομηνία λήψης 06/12/17.

⁴⁸ Πολυχρ. Στο 31:45”.

Το παστέλι και τα ξεροτήγανα είναι τα παραδοσιακά γλυκίσματα της Αμοργού. Προσφέρονται στις χαρές και τους πανηγυρισμούς των ντόπιων. Το παστέλι φτιάχνεται από μέλι Αμοργινό και σουσάμι. Έμπειροι Αμοργίνοι τα βράζουν σε μεγάλα καζάνια και απλώνουν το μείγμα σε ξύλινους πάγκους, που τους έχουν αλείψει με γλυκό καρσί. Γνώστες χρησιμοποιούν ένα στρογγυλό ξύλο, για να κάνουν ομοιόμορφο το μείγμα, και στη συνέχεια το κτυπάνε με τον πήχη για να γίνει λείο. Τέλος, το παστέλι κόβεται σε κομμάτια ρομβοειδώς και σερβίρεται σε φύλλα λεμονιάς, για να μην κολλάνε μεταξύ τους⁴⁹.

Παραδοσιακό παστέλι Αμοργού.

Ανήμερα της γιορτής μετά την τέλεση της Θείας Λειτουργίας προσφέρεται μπακαλιάρος τηγανισμένος και πλακί, άλλα μικρότερα ψάρια τηγανισμένα καθώς και πατάτες γιαχνί. Ο μπακαλιάρος είναι παστός που ξαρμυρίζεται για πολλές μέρες πριν τη γιορτή από εθελοντές Αμοργινούς, οι οποίοι με μεγάλη προσοχή και κόπο προετοιμάζουν τα ψάρια⁵⁰. Όλα τα ψάρια τηγανίζονται την παραμονή της γιορτής και μοιράζονται στους προσκυνητές μαζί με ψωμί. Η κοινή τράπεζα του Μοναστηριού ανοίγει για τους επισκέπτες και εκεί καταναλώνεται ο μπακαλιάρος σε κοινό γεύμα. Όσοι δε χωρούν κάθονται στον μεγάλο εξώστη και άλλοι πάλι αναχωρούν για τα σπίτια τους.

⁴⁹ Πολυχρ. Στο 44:00".

⁵⁰ Πολυχρ. Στο 45:15".

Το κοινό γεύμα ανήμερα της γιορτής.

3.3. Η σύγχρονη ιστορία του Μοναστηριού και η διαχρονική του αίγλη

Μετά την ανακήρυξη του αυτοκέφαλου της Εκκλησίας της Ελλάδος, το 1833, και την έκδοση αντίστοιχου Πατριαρχικού Τόμου το 1850 η Μονή περιήλθε στην πλήρη δικαιοδοσία της Ελλαδικής Εκκλησίας, και συγκεκριμένα σ' αυτήν της Ιεράς Μητροπόλεως Θήρας, Αμοργού & Νήσων⁵¹. Η Μονή ευτύχισε στα νεότερα χρόνια να έχει Αμοργιανό ηγούμενο, τον νυν Σεβασμιότατο Θήρας, Αμοργού και Νήσων κ. Επιφάνιο Αρτέμη, ο οποίος μετά από πολλά χρόνια υπηρεσίας στη χάρη της, όταν εκλέχθηκε Επίσκοπος Θήρας, Αμοργού και Νήσων, άφησε στη θέση του ως ηγούμενος έναν Αμοργιανό μοναχό, τον πανοσιολογιώτατο Αρχιμανδρίτη π. Σπυρίδωνα Δεναξά⁵².

Αυτός μαζί με τον άλλο μοναχό, τον πανοσιολογιώτατο π. Φιλάρετο Θηραίο, μεριμνούν για τη Μονή. Πρώτιστο και κύριο έργο των μοναχών είναι η λατρευτική ζωή, δηλ. οι ιερές ακολουθίες του ημερονυκτίου. Δευτερεύον, η συντήρηση και η φροντίδα των χώρων της Μονής και των

⁵¹ Δεναξ.

⁵² Αρτέμ. Γ'.

ιερών αυτής Μετοχιών. Και τριτεύον, η υποδοχή και η φιλοξενία καθώς επίσης και η ξενάγηση των ευλαβών προσκυνητών και επισκεπτών⁵³. Το Μοναστήρι είναι η ταυτότητα της Αμοργού, όχι από άποψη φολκλόρ αλλά έμπρακτα, καθώς στηρίζει την πίστη και τη ζωή όλων των κατοίκων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Αρχ. π. Σπυρίδων Δεναξάς «το Μοναστήρι είναι η δεύτερη μάνα όλων των Αμοργινών»⁵⁴.

Το πρώτο σχολείο της Αμοργού χτίστηκε με δαπάνες της Χοζοβιώτισσας.

Χαρακτηριστικά παραδείγματα της στήριξης της ζωής των Αμοργινών από τη Μονή είναι τα παρακάτω. Το 1829 η Μονή έκανε δωρεά το οικόπεδο για να οικοδομηθεί το πρώτο σχολείο, Γυμνάσιο Αμοργού, στην ελευθερωμένη Ελλάδα. Επίσης, η Μονή διέθεσε κτήματα για να φτιαχτούν τα σπίτια μετά τον σεισμό του 1952 και άλλα για να χρησιμοποιηθούν ως βοσκοτόπια, όπως το νησί της Νικουριάς. Το 2009 παραχωρήθηκε από τη Μονή οικόπεδο στην περιοχή του *Γιαλού*, για να φτιαχτούν γήπεδα καλαθοσφαίρισης και ποδοσφαίρου και καινούργια σύγχρονα σχολεία⁵⁵. Τέλος, η Μονή βοηθάει όποιον έχει ανάγκη στο νησί, αλλά και όποιον ζητήσει τη συνδρομή της.

⁵³ Δεναξ.

⁵⁴ Πολυχρ. Στο 43:00”.

⁵⁵ Αρτέμ. Γ’.

Η Μονή μέχρι και σήμερα διατηρεί μετόχια, ελάχιστα βεβαίως στον αριθμό σε σχέση με τους περασμένους αιώνες. Όπου υπάρχουν μετόχια η Μονή αναπτύσσει σχέσεις με την τοπική κοινωνία. Το πιο σημαντικό μετόχι της Παναγιάς Χοζοβιώτισσας είναι ο Άγιος Γεώργιος ο Βαλσαμίτης, που βρίσκεται στην Κάτω μεριά Αμοργού. Ο Ναός έχει ανεγερθεί τον 16^ο αιώνα και είναι τρίκλινη, καμαροσκέπαστη βασιλική, χτισμένη πάνω στις βάσεις παλαιότερων βυζαντινών ναών. Σήμερα μονάζει μία μόνο μοναχή, η οποία πάντα υποδέχεται τους προσκυνητές με ένα κέρασμα και είναι πρόθυμη να μιλήσει για την ιστορία του Ναού. Άλλο μετόχι στη Χώρα είναι ο Φωτοδότης, που γιορτάζει της Μεταμορφώσεως. Μέχρι και σήμερα υπάρχει στην Σαντορίνη μετόχι της Χοζοβιώτισσας, η «Παναγία το Μετόχι», στη συνοικία της Λότσας στην Οία.

Άγιος Γεώργιος ο Βαλσαμίτης, μετόχι της Χοζοβιώτισσας.

Την ημέρα του Πάσχα όλες οι εικόνες και τα λάβαρα της Χοζοβιώτισσας βγαίνουν από το Μοναστήρι και περιοδεύουν όλα τα χωριά μέχρι που να τελειώσει η Διακαινήσιμος εβδομάδα. Η εικόνα της Παναγίας οδοιπορεί μαζί με τους πιστούς μέσα από χωράφια και μονοπάτια σε όλη την Αμοργό. Συγκεκριμένα την Κυριακή του Πάσχα η εικόνα βρίσκεται στον Φωτοδότη, την Τρίτη του Πάσχα πεζοπορεί μέχρι τον Άγιο Γεώργιο τον Βαλσαμίτη και την ίδια μέρα κατεβαίνει από το

μονοπάτι, στα Κατάπολα. Την Κυριακή του Θωμά επανέρχονται οι εικόνες στο Μοναστήρι και θρονίζονται στις βάσεις τους⁵⁶.

Οι εικόνες πεζοπορούν προς τα Κατάπολα!

Χαρακτηριστικές είναι οι σχέσεις του Μοναστηριού με την επιστημονική κοινότητα. Συμβολή στην έρευνα και διάσωση των θησαυρών της Χοζοβιώτισσας είχαν ο Εμμανουήλ Ιωαννίδης και ο Αντώνιος Μηλιαράκης τον 19^ο αιώνα, ο καθηγητής Λίνος Πολίτης (1968-1969) και ο Αγαμέμνων Τσελίκας (1989) από το Παλαιογραφικό Αρχείο του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης. Συστηματική καταγραφή του συνόλου των κειμηλίων του Μοναστηριού πραγματοποίησε το έτος 1977 η Αμοργιανή καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων Λίλα Μαραγκού, με την προσωπική φροντίδα και την επιστημονική επιμέλεια της οποίας συστήθηκε και η πρώτη επισκέψιμη έκθεση στο Σκευοφυλάκιο της Μονής.⁵⁷

Για τη Μονή έτρεφαν μεγάλη εκτίμηση και σύγχρονοι θρησκευτικοί ποιμένες. Ο μακαριστός Πατριάρχης Αλεξανδρείας Παρθένιος Γ', ο οποίος αγαπούσε ιδιαίτερα το Μοναστήρι, άφησε την τελευταία του πνοή

⁵⁶ Πολυχρ. Στο 46:15'' και εξής.

⁵⁷ Το Κάστρο της Αμοργού. Εγκαινιάστηκε η έκθεση κειμηλίων της Χοζοβιώτισσας. Λήψη από http://amorgis.blogspot.gr/2007/07/blog-post_26.html. Ημερομηνία λήψης 06/12/17.

σ' αυτό⁵⁸. Στο αρχονταρίκι βρίσκεται μια πολυθρόνα με διακόσμηση από ελεφαντοστό, δώρο του παραπάνω Πατριάρχη⁵⁹. Η αγάπη που έτρεφε ο μακαριστός Χριστόδουλος για την Αμοργό ήταν ευρέως γνωστή. Κάθε καλοκαίρι δεν παρέλειπε να επισκεφθεί το αγαπημένο του νησί, ώστε προσκυνήσει την εικόνα της Παναγίας της Χοζοβιώτισσας. Επίσης ένας άλλος εξίσου σημαντικός Αμοργιανός διάκονος του Θεού, ο πρωτοπρεσβύτερος Θωμάς Συνοδινός, φρόντιζε και φροντίζει για τη Μονή με οποιονδήποτε τρόπο μπορεί⁶⁰.

Η πολυθρόνα του Πατριάρχη Παρθενίου Γ'.

Τέλος θα παρουσιαστούν δύο περιπτώσεις συσχέτισης του Μοναστηριού με τη σύγχρονη τέχνη. Ο ποιητής Οδυσσέας Ελύτης επισκέφτηκε τη Μονή. Από τον τελευταίο εξώστη κοιτώντας το πέλαγος εμπνεύστηκε και έγραψε τους στίχους του ποιήματος *Τα Τζιτζίκια*:

Η Παναγιά το πέλαγο
κρατούσε στην ποδιά της
Τη Σίκινο την Αμοργό
και τ' άλλα τα παιδιά της⁶¹

⁵⁸ Πολυχρ. Στο 19:35".

⁵⁹ Πολυχρ. Στο 19:20".

⁶⁰ Αρτέμ. Γ'.

⁶¹ Οδυσσέας Ελύτης. *Ποίηση*. 6^η εκδ. Αθήνα : Ίκαρος. 2015. σ. 272.

Σύμφωνα με τον Αρχ. π. Σπυρίδωνα Δεναξά, η Παναγία του ποιήματος δεν είναι άλλη από την Χοζοβιώτισσα και το πέλαγο, το απέραντο γαλάζιο που ατενίζει κανείς κοιτώντας από το Μοναστήρι⁶².

Το εκκλησάκι της Αγία Άννας στο απέραντο γαλάζιο.

Το 1988 γυρίστηκε η ταινία του Luc Besson «Απέραντο Γαλάζιο». Αρκετές από τις σκηνές της ταινίας έχουν γυριστεί στην περίφημη παραλία της Αγίας Άννας, κάτω από το Μοναστήρι της Παναγίας της Χοζοβιώτισσας⁶³. Η Αμοργός και το Μοναστήρι της Χοζοβιώτισσας γίνονται γνωστά σε ξένους και Έλληνες. Όταν τύχεις σε γαληνεμένη θάλασσα να αγναντεύεις απ' το πλάτωμα της Μονής, τότε η έκφραση "απέραντο γαλάζιο" δεν είναι μόνο μια φράση κλισέ, είναι κάτι πιο πέρα απ' αυτό. Είναι εσύ⁶⁴.

⁶² Πολυχρ. Στο 19:20".

⁶³ Ειρήνη Αρτέμη. *Η Παναγία των Σκαλών Α'.* Λήψη από <https://www.pemptousia.gr/2013/02/amorgos-i-panagia-ton-skalon-a/>. Ημερομηνία λήψης 06/12/2017.

⁶⁴ Το απέρ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Μπορεί οι άνθρωποι να έρχονται και να παρέρχονται, τα μνημεία όμως μένουν. Ως μνημείο λαϊκής και εκκλησιαστικής τέχνης στέκει στον βράχο του Προφήτη Ηλία αγέρωχη η Μονή της Παναγίας της Χοζοβιώτισσας. Το πιο σημαντικό όμως είναι ότι η Μονή αποτελεί ένα μνημείο πίστης, ζωντανής και αυθεντικής πίστης. Το Μοναστήρι μέσα στην πορεία των χρόνων υπήρξε στήριγμα για την Αμοργό και τους κατοίκους της. Ακόμα και σήμερα συνεχίζει να στηρίζει τους πιστούς, όποτε το έχουν ανάγκη. Παρά τον μικρό αριθμό μοναχών που διαθέτει στις μέρες μας, θα εξακολουθεί και στο μέλλον να είναι φύλακας της Ορθοδοξίας και της αυθεντικής παράδοσης.

Καμία εργασία, κανένα βιβλίο και καμία ταινία δεν μπορεί να περιγράψει το συναίσθημα που βιώνει ο επισκέπτης, όταν προσέρχεται στη Μονή της Χοζοβιώτισσας. Οι σκέψεις που κάνει ο κάθε πιστός επισκεπτόμενος την Χοζοβιώτισσα είναι μοναδικές. Η παρούσα εργασία λοιπόν ας σταθεί μία μικρή αφορμή για κάποια μελλοντική επίσκεψη στο Μοναστήρι του αναγνώστη. Μία επίσκεψη η οποία να μην έχει τον επιπόλαιο φωτογραφικό χαρακτήρα αλλά τον βαθυστόχαστο του προσκυνητή. Αξίζει πραγματικά κανείς να αφιερώσει λίγο χρόνο από την καθημερινότητά του και να παρακολουθήσει τις ακολουθίες του ημερονυχτίου της Μονής. Ωστόσο, η πιο ξεχωριστή εμπειρία είναι να συμμετάσχει κανείς στην ιερά πανήγυρη της Μονής στις 21 Νοεμβρίου. Η χάρη της Παναγίας ας δίδεται απλόχερα προς όλους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία

1. Γερομουσταλάκη Λένα. *Το Κάστρο της Νάξου : Για τον εκπαιδευτικό*. Αθήνα : ΥΠΕΠΘ-ΥΠΠΟ, 2001. σ. 4.
2. Ελύτης Οδυσσέας. *Ποίηση*. 6^η εκδ. Αθήνα : Ίκαρος, 2015. σ. 272.
3. Μίλλερ Ουίλλιαμ. *Η ιστορία της Φραγκοκρατίας εν Ελλάδι (1204-1566)*. τομ. Α'. μετ. Σπύρος Λάμπρου. Αθήνα : Πελεκάνος, 2013. σ. 67.
4. Σταλίδης Γιώργος. *Ιερά Μονή Παναγίας της Χοζοβιώτισσας. Αμοργός : Εκθεση εκκλησιαστικών κειμηλίων*. Ρόδος : Ιερά Μονή Παναγίας Χοζοβιώτισσας, 4^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, 2007.

Ιστοσελίδες

5. Amorgos.com. *Ιστορία*. Λήψη από <http://www.amorgos.com/el/amorgos/history/>. Ημερομηνία λήψης 13/12/2017.
6. Go Amorgos: *Μονή Χοζοβιώτισσας: Ιερά μονή Χοζοβιώτισσας*. Λήψη από <http://go-amorgos.gr/attractions/monastery-of-chozoviotissa/>. Ημερομηνία λήψης 01/11/2017.
7. Αρτέμη Ειρήνη. *Η Παναγία των Σκαλών Α'*. Λήψη από <https://www.pemptousia.gr/2013/02/amorgos-i-panagia-ton-skalon-a/>. Ημερομηνία λήψης 06/12/2017.
8. Αρτέμη Ειρήνη. *Η Παναγία των Σκαλών Β'*. Λήψη από: <https://www.pemptousia.gr/2013/02/amorgos-i-panagia-ton-skalon-v/>. Ημερομηνία λήψης 13/12/2017.
9. Αρτέμη Ειρήνη. *Η Παναγία των Σκαλών Γ'*. Λήψη από <https://www.pemptousia.gr/2013/02/amorgos-i-panagia-ton-skalon-g/>. Ημερομηνία λήψης 13/12/2017.
10. Δεναξάς Σπυρίδων Ι. Αρχ. *Ιερά Μονή Παναγίας Χοζοβιώτισσας*. Λήψη από <http://www.in-agiosdimitrios.com/articles/diafora-pneumatika/594-iera-moni-panagias-chozoviotissas.html>. Ημερομηνία λήψης 06/12/17.
11. *Η Αμοργός σου*. Πανηγύρι στην Παναγία των Πελάγων. Λήψη από <http://myamorgos.blogspot.gr/2012/11/blog-post.html>. Ημερομηνία λήψης 06/12/17.

12. Οδυσσεύς: Η μονή της Παναγίας της Χοζοβιώτισσας. Λήψη από http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=1564. Ημερομηνία λήψης 01/11/2017.
13. Το απέραντο γαλάζιο. Το μοναστήρι της Παναγίας της Χοζοβιώτισσας. Λήψη από <https://goo.gl/JYToRa>. Ημερομηνία λήψης 06/12/2017. Ημερομηνία λήψης 06/12/2017.
14. Το Κάστρο της Αμοργού. Εγκαινιάστηκε η έκθεση κειμηλίων της Χοζοβιώτισσας. Λήψη από http://amorgis.blogspot.gr/2007/07/blog-post_26.html. Ημερομηνία λήψης 06/12/17.

Ταινίες-Ντοκιμαντέο

15. Μπιλιάλη Ελένη. Φωτεινά Μονοπάτια «Παναγία η Χοζοβιώτισσα : Το άνθος της ερήμου. Λήψη από <https://www.youtube.com/watch?v=yOwPrCwtahg>. Ημερομηνία λήψης 06/12/2017.
16. Πολυχρονόπουλος Φώτης. I.M. Παναγίας Χοζοβιώτισσα Αμοργός : Ορθόδοξο αφιέρωμα. Λήψη από <https://www.youtube.com/watch?v=657k8Ipf064>. Ημερομηνία λήψης 06/12/2017.

